

СРАВНИТЕЛНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ЛИЧНОСТНАТА ГОТОВНОСТ ЗА ОБУЧЕНИЕ В УЧИЛИЩЕ НА ДЕЦА, ВЪЗПИТАВАНИ В УСЛОВИЯТА НА ОБЩЕСТВЕНИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ УЧРЕЖДЕНИЯ И СЕМЕЙСТВОТО

Галина Толкачева

Московски педагогически държавен университет

Резюме. В статията се разкриват структурата и съдържанието на готовността на 6 – 7-годишните деца за обучение в училище, представени са сравнителни резултати за равнището на формираност на самооценката, емоционалното отношение към обучението, вътрешната позиция на ученик при първокласници, посещаващи и непосещаващи предучилищни образователни организации.

Keywords: readiness towards school education, personal readiness to school, education of children in preschool age

Успехите на училищното образование в немалка степен зависят от равнището на подготовка на детето в предучилищните години. При постъпването му в училище се променя неговият начин на живот, установява се нова система на отношения с околните, определят се нови задачи, установяват се нови форми на дейност. Подготовката за училище често се съотнася с формирането у детето на знания, умения, с развитието на психичните процеси. Това доказва анализът на изискванията към бъдещия първокласник, проведен въз основа на материалите на определени училища. В тях се отбелязва, че детето трябва да има навици за самообслужване: да се сресва, самостоятелно да се облича и съблича, да се приготвя за уроците, да умее да потърси помощ от възрастен в случай на необходимост. Бъдещият първокласник трябва да разбира защо е нужно да се ходи на училище, защо е необходимо да учи. Задължителни се явяват знанията от личен характер: име, фамилия, възраст, домашен адрес (град, улица, номер, апартамент), име и професия на бащата, на майката. Детето трябва да има представа за годишните времена, часовете в денонощието, дните от седмицата, домашните и дивите животни. Особено внимание се от-

деля на развитието на паметта, вниманието и логическото мислене. Например от 10 казани думи то трябва да повтори от 6 до 10, да умее да възпроизвежда картинки по квадратчета, да обобщава предмети по съществени признаци, да реди пъзел, да каже стихотворение наизуст.

В психолого-педагогическите изследвания е установено, че високото ниво на интелектуално развитие невинаги осигурява на детето успех в обучението. По мнението на А.В. Запорожец и А.Н. Леонтиев детето, което постъпва в училище, трябва да бъде готово за съвършено нов начин на живот, ново отношение към хората и собствената дейност¹⁾. В днешно време около 40% от децата се сблъскват с големи трудности при адаптацията към училищното обучение независимо от достатъчното равнище на формираност на интелектуалната готовност. Към момента на постъпване в училище при тези деца, като правило, се отбелязва ниско ниво на произволност на поведението и самооценката, отсъства учебна мотивация, децата не са готови за колективно взаимодействие с учителя и връстниците. При много деца се оказва неформирано положителното отношение към новия начин на живот, предстоящото изменение на условията, правилата, изискванията, което се явява показател за отношението към училището. По такъв начин може да се констатира, че такава важна съставна част, като личностното отношение на детето към училището, остава извън полезрението на учителите и родителите. При това особено внимание заслужават децата, които не посещават детски градини. Изхождайки от изследванията, проведени от Министерството на образованието и науката на Руската федерация, беше установено, че около 41% от руските деца в предучилищна възраст не посещават детска градина. Според началните учители децата, които не посещават предучилищни образователни учреждения, в началното училище се намират в стадий на дезадаптация. Причината за това е недостатъчното равнище на формираност на личностната готовност за училище на детето в начална училищна възраст.

Гореизложеното позволи да се формулира **противоречието** между изискванията на училището и готовността на децата да ги приемат. Даденото противоречие обуслови **проблема** на изследване – какви са особеностите на личностната готовност за училище на децата, които посещават и не посещават предучилищно образователно учреждение. Решението на дадения проблем представлява и **цел** на нашето изследване.

Обект на изследването се явява личностната готовност на децата за училище.

Предмет – особеностите на личностната готовност за училище на деца, посещаващи и непосещаващи предучилищно образователно учреждение.

В качеството на работна **хипотеза** беше издигнато предложение, че съществуват разлики в личностната готовност за училище при деца, които са посещавали предучилищно образователно учреждение, и такива, които са

възпитавани въкъщи. При децата, посещаващи предучилищно образователно учреждение, ще бъдат по-развити такива компоненти на личностната готовност, като: самооценка, положително отношение към училището, учителя, учебната дейност като водеща, отколкото при техните връстници, възпитавани в семейството.

В съответствие с целта, обекта, предмета и хипотезата на изследването са определени и неговите основни **задачи**.

1. Да се изследва същността на понятието личностна готовност на детето за училище.

2. Да се определи и съпостави нивото на личностна готовност за училище на децата, посещаващи и непосещаващи предучилищно образователно учреждение.

3. Да се определи ролята на предучилищното образователно учреждение при формирането на личностната готовност на детето за училище.

В работата бяха използвани следните **методи**: анализ на психолого-педагогическа литература, педагогически експеримент, беседа с деца в начална училищна възраст, беседа с начални учители, тестиране на деца с помощта на серия методики.

Изследването се проведе съвместно със студенти от Факултета по предучилищна педагогика и психология ФГБОУ ВПО – Московски педагогически държавен университет.

Проблемът за готовността на децата за училище се изучава от много педагози и психолози на различни етапи от развитието на предучилищното образование. Към настоящия момент е натрупан значителен опит в изучаването на отделните аспекти на готовността на децата за систематично училищно обучение както в родната – А.Н. Леонтиев, Л.И. Божович, А.Р. Лурия, А.В. Запорожец, Д.Б. Елконин, Л.А. Венгер, В.С. Мухина, А.Л. Венгер, У.В. Улиенкова, Е.Е. Кравцова, М.Н. Костинова, Т.А. Нежнова, Н.И. Гуткина и др., така и в чуждестранната наука – Я. Йирасек, J.S. Bruner, J. Gutke, F. Hering, F.L. Ilg, L.B. Ames, F. Kem, G. Witzlack и др. В изследванията са определени закономерностите на формирането на учебните мотиви и представи за целите и съдържанието на ученето; проучено е влиянието на различните форми на общуване върху успеха на обучението; определен е кръгът на необходимите за началото на училищното обучение знания и умения и др.

В психологията и педагогиката проблемът за готовността за систематично училищно обучение се изследва в различни аспекти. Учените определят два големи блока, които представят готовността на децата за училище – обща и специална готовност. Към **общата** готовност авторите отнасят *физиологичната, физическата и психологическата*. Към **специалната** – *подготовката на децата за усвояване на учебните предмети от курса на началното училище*, която трябва да осигури и общото развитие и придобиването на първоначал-

ните навици за четене и смятане – Л.А. Венгер, Л.Е. Журова, А.В. Запорожец, Ф.А. Сохин, Т.В. Тарунтаева и др.

Според учените една от страните на психологическата готовност представлява **личностната готовност** на детето в предучилищна възраст за предстоящото обучение, която се изразява в мотивите за учене, отношението на децата към училището, учителя, предстоящите училищни задължения, положението на ученика, в способността съзнателно да управлява своето поведение – Р.С. Буре, Л.А. Венгер, А.В. Запорожец, Н.Н. Поддяков и др. Личностният компонент представлява един от най-важните аспекти на подготовката за училище. Доказано е, че у детето не възниква желание да постъпи в училище, ако то не бъде заинтересовано от получаването на знания или у него не бъде формирано положително отношение към училището, към учителя. Дори при наличие на умения и навици за писане, четене и смятане детето ще изпитва затруднения в училищното обучение. Забележително е изказването на А.Н. Леонтиев, който пише за това, че не може да има полза от способността на детето да овладее грамотността и писането, ако липсва готовност правилно да се отнесе към своите училищни задължения, внимателно да си подготвя уроците и умение да установи правилни взаимоотношения с учителя.

Научните изследвания показват, че някои деца, които постъпват в първи клас с голям запас знания и умения, изпитват трудности в обучението, техните успехи носят крайно неустойчив характер – Л.И. Божович, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин. Изследвайки проблема за личностната готовност на децата в 6 – 7-годишна възраст, те отбелязват, че личностният компонент на готовност за училище се изразява в отношението на детето към училището, към учителя, към ученето.

Личностната готовност на децата за училище обхваща следните три основни сфери на жизнени отношения на детето:

- *отношения с обкръжаващите го възрастни* – най-важният техен компонент се явява произволността, т.е. способността да се действа в съответствие със съзнателно поставена цел, да се разбира условността на учебните ситуации; да се приема възрастният в ново качество – в качеството на учител;

- *взаимоотношения с връстниците* – те се характеризират с появата на „кооперативно-съревнователен“ тип общуване, който започва да се формира още в играта, особено в игра с наличието на правила. Съдържателното общуване на децата, което се случва в съвместно разпределена дейност (игра, конструиране и др.), им позволява да разбират и взимат предвид действията и позициите на партньорите;

- *отношение на детето към самия себе си* – към края на 7-годишната възраст завишената самооценка при детето започва да се сменя с по-адекватна и обективна. Това е един от най-важните показатели на готовността за училищния тип образование и новия начин на живот.

Особено значение в личностната готовност на детето за училище има *мотивационният план*, или така наречената „вътрешна позиция на ученика“ (Bozhovich, 1999). Тя включва два вида мотиви в обучението: социален, свързан с необходимостта на детето от общуване с други хора, придобиване на нов социален статус, и познавателен, който призовава детето в предучилищна възраст към интелектуална активност и познаване на новото в непосредствена учебна дейност (Bozhovich, 1999). Важно новообразователно в 6 – 7-годишна възраст се явява възникването на морални мотиви (чувство на дълг), които подбуждат децата към занимание с непривлекателна за тях дейност¹⁾ (Bozhovich, 1999).

По такъв начин анализът на психолого-педагогическата литература показва, че проблемът за личностната готовност на децата към училище привлича вниманието на специалисти от различни отрасли на науката и се явява актуален в днешно време. Важно място в структурата на готовността на детето за училище заема личностната готовност, която се изразява в мотивите за учене, способността съзнателно да се управлява собственото поведение, отношение на децата към училището, учителя, предстоящите училищни задължения.

Целта на експерименталната част на работата беше да се докаже или опровергае издигнатата хипотеза за различията в равнището на личностната готовност за училище на децата, посещаващи и непосещаващи предучилищно образователно учреждение. За решаването на поставената цел беше необходимо да се определи равнището на формираност на личностна готовност за училище при първокласниците, започнали училище след детска градина, и първокласниците, непосещаващи образователни учреждения, да се сравнят получените резултати по определени параметри. Дадената последователност на изследователските действия определи логиката на конструиране на експерименталното изследване. Определяйки диагностичните методики, ние изхождахме от положението, че личностната готовност представлява положително отношение към училището, към учителя, към самия себе си, към учебната дейност, към новите форми на общуване с връстниците. Ние счетохме за целесъобразно да определим формираността на „вътрешната позиция на ученика“, особеностите на самооценката, да определим общото емоционално отношение на децата към училището, доминирането на един от мотивите (игровия или познавателния).

В експерименталното изследване взеха участие 40 първокласници (експериментална група ЕК-1), които са ходили на детска градина, и 40 първокласници, които са възпитавани вкъщи (експериментална група ЕК-2). Изследването на личностната готовност за училищно обучение на децата в първи клас се осъществи с помощта на серия от методики: тест „Сълбичка“ на В.Г. Щур, методика на М.Р. Гинзбург „11 двойки прилагателни“, методика „Приказка“, разработена от Н.И. Гуткина, тест „Мотивационна готовност“.

Нивото на самооценка при изследваните деца се определи с помощта на методиката „Сълбичка“. На детето се показва рисунка на сълба, състояща се

от 7 стъпала и му се предлага да постави себе си на едно от стъпалата. При обработката на данните бяха получени следните резултати. Завишена самооценка беше установена при 30% от децата от първата група (ЕК-1) и при 15% от децата от втората група (ЕК-2). Адекватна самооценка беше установена при 50% от децата от първата група и 40% от децата от втората група. Занижена самооценка имаха 20% от децата от ЕК-1 и 45% от децата от ЕК-2.

За определяне на нивото на общото емоционално отношение на децата в предучилищна възраст към училището ние използвахме адаптираната методика „11 прилагателни“ на М.Р. Гинзбург (Ginzburg, 1992). Пред децата бяха поставени две кутии със залепени картинки. На едната от картинките бяха нарисувани деца в училищна униформа, с раница и други училищни атрибути, на другата картинка бяха нарисувани деца, които седят в автомобил играчка. На децата бяха предложени 11 двойки прилагателни, както положителни, така и отрицателни. Например силен – слаб, умен – глупав, приятен – неприятен и др. Експериментаторът даваше инструкции: „Това са ученици. Те отиват на училище. А това са деца от детската градина. Те си играят. Сега аз ще ти давам различни думи, а ти помисли за кого те повече подхождат: на учениците или на децата от детската градина. И ги сложи в съответната кутийка“. След това експериментаторът прочиташе думите от отделните картончета и ги предаваше на децата. Следователно детето слагаше всяка дума в едната или другата кутийка. Прилагателните бяха прочитани в случаен ред. Получените резултати съответстваха на три нива – високо, средно, ниско.

Към *високото* ниво се причисляваха децата, които характеризираха училището с положителни прилагателни. Тези деца се оказаха 60% от децата от първата група и 20% от втората. При тях се отбелязва положително отношение към училището. Към *средното* ниво се причисляваха децата, които показваха благоприятна емоционална насоченост към училището. Тази група представляваха 25% от децата от първата група и 10% от втората. Те характеризираха училището както с положителни, така и с неотрицателни прилагателни. Към *ниското* ниво бяха причислени децата, които характеризираха учениците с отрицателни епитети, предпочитайки положително да характеризират децата в предучилищна възраст. Броят на тези деца в първата група беше 15% и във втората – 70%. Децата от това ниво се отнасят към училището с определен негативизъм.

За определяне на характера на преобладаващия мотив беше използвана методиката „Приказка“, разработена от Н.И. Гуткина (Gutkina, 200). В класна стая, в която на масата са изложени не много привлекателни играчки, ние каним детето. Сред тези играчки не са включени любимите играчки на детето. На детето се предлага внимателно да разгледа играчките. За тази задача прилизително се отделя една минута. По-нататък експериментаторът извиква детето при себе си и му предлага да изслуша приказка „Защо зайците зимата носят бели шубки“, която то по-рано не е чувало. В най-интересния момент

експериментаторът прекъсва четенето, след което задава въпрос към изследвания, какво би искал той сега да направи най-много: да си поиграе с играчките, изложени на масата или да изслуша приказката докрай. Работата се върши индивидуално с всяка дете. След обработка на резултатите получихме следната информация: познавателният мотив доминира при 75% от децата от първата група и при 35% от децата от втората група. Игровият мотив преобладава при 25% от децата от първата група и при 65% от втората група.

За определяне на вътрешната позиция на ученика беше използван тест „Мотивационна готовност“. На детето се предлагат 9 въпроса, при отговор на които то трябва да избира един или друг вариант. Например, „ако имаше две училища – едното с часове по руски език, математика, четене, пеене, рисуване и физкултура, а другото – само с часове по пеене, рисуване и физкултура, в кое от тях би искал да учиш?“, „Ако имаше две училища – в едното дават домашни работи, а в другото – не, в кое от тях би искал да учиш?“. За всеки верен отговор се дава една точка, за неверен отговор – точки не се дават. Счита се, че ако детето е събрало 5 точки и повече, то вътрешната позиция на ученик е формирана. При обработка на данните бяха получени следните резултати: вътрешна позиция на ученик беше формирана при 80% от децата от първата група и при 30% от децата от втората група; 20% от децата в първата група и 70% от децата във втората група не бяха готови да приемат вътрешната позиция на ученик.

Резултатите от констатиращия експеримент позволиха да се определят особеностите на формирането на личностната сфера при децата, получили семейно и обществено възпитание. При децата, които посещават предучилищно образователно учреждение, са по-развити такива компоненти на личностна готовност, като адекватна самооценка, положително отношение към училището, учителя, доминиране на познавателния мотив, наличие на „вътрешна позиция на ученик“, отколкото при техните връстници, възпитавани извън предучилищно учреждение. Следователно хипотезата, формулирана в изследването, беше потвърдена.

По този начин може да се направи извод за това, че условията, в които детето се възпитава по време на целия предучилищен период, оказват непосредствено влияние върху формирането на всички компоненти на личностната готовност за училище.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Эльконин, Д. Б. Психологические вопросы формирования учебной деятельности в младшем школьном возрасте // Вопросы обучения и воспитания. – Киев, 1961. – С.12 – 14.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Bozhovich, L. I. (1999). *Lichnosty i ee formirovanie v detskom vuzraste*. Moskva: MGU [Божович, Л. И. (1999). *Личность и ее формирование в детском возрасте*. Москва: МГУ].
- Bure, R. S. (1987). *Gotovim detey k shkole*. Moskva: Prosveshtenie [Буре, Р. С. (1987). *Готовим детей к школе*. Москва: Просвещение].
- Ginzburg, M. R. (1992). *Gotovnosty detey k shkole*. Moskva: Prosveshtenie. [Гинзбург, М. Р. (1992). *Готовность детей к школе*. Москва: Просвещение].
- Gutkina, N. I. (2000). *Psihologicheskaya gotovnosty k shkole*. Moskva: Akademicheskiiy proekt [Гуткина, Н. И. (2000). *Психологическая готовность к школе*. Москва: Академический проект].
- Zaporozhets, A. V. (1972). *Pedagogicheskie i psihologicheskie problemy vsestoronnego razvitiya i podgotovka k shkole starshih doshkolynikov*. *Doshkolynoe vospitanie*, 4, 37 – 42 [Запорожец, А. В. (1972). Педагогические и психологические проблемы всестороннего развития и подготовка к школе старших дошкольников. *Дошкольное воспитание*, 4, 37 – 42].

COMPARATIVE CHARACTERISTIC OF THE PERSONAL READINESS FOR SCHOOL EDUCATION OF CHILDREN RAISED IN CONDITIONS OF PUBLIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND AT HOME

Abstract. The article reveals the structure and content of the readiness of preschool age children to school education, comparative results about the level of formation of self-concept, the emotional attitude towards education, the inner attitude of a schoolchild in first grade students, which have attended preschool educational institutions, and which have not are presented.

✉ **Dr. Galina Tolkacheva**

Department of Preschool Pedagogy
Moscow State University of Education
Moscow, Russian Federation
E-mail: gtolkacheva@mail.ru